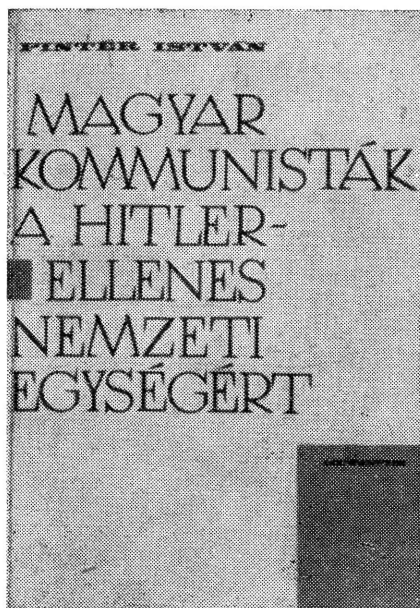

S Z E M L E

PINTÉR ISTVÁN:

MAGYAR KOMMUNISTÁK A HITLER-ELLENES NEMZETI EGYSÉGÉRT

(Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 326 o.)

Pintér István könyve érdekes, elgondolkodtató, vitára készítő munka.

Ahhoz, hogy a kiadványt értékelni tudjam, előbb meg kell állapítanom, mi is a szerző célja. A válasz erre csupán első pillantásra tűnik egyszerűnek. Az elsőrendű célt a munka címe kétségtelenül már tartalmazza. A módszer azonban, ahogy a szerző a maga elé tűzött feladatot meg kívánja oldani, fel-

vet sok egyéb, az eredetivel egyenértékű kérdéscsoportot is. Vagyis, olyan szerkesztési módszerrel állunk szembe, ahol a témakörök mellé- és nem alárendelt viszonyban állnak egymással.

Csoportosításának alapja az időrendiség. Nyomon követi a történeteket 1941 júniusától egészen 1944 márciusáig. Képet ad a tárgyalt időszak erőviszonyalakulásairól s ezek okait kutatja. Az országban a háború ideje alatt végbe ment társadalmi mozgást s a kül- és belpolitikában mutatkozó ingadozást, irányváltoztatásokat a harc téren bekövetkező események függvényeként értelmezi.¹

Egyik törekvése tehát a külpolitikai események hatásának érzékeltetése az ország belpolitikájára, a másik pedig — s ennek pontos végigvitele viszonylag új és teljesebb a korszakkal foglalkozó korábbi történeti munkáknál —, hogy a kommunista párt munkáját vizsgálva ne csak a sikerek és kudarcok leírására szorítkozzék, hanem a lehetőségekhez képest az összefüggések globális láncolatát is adja.

Nem vállalkozhatom arra, hogy a mű teljes egészét ismertessem és méltassam, mivel a szerző szempont-választásai következtében a könyv a gondolatok variáns csokrait adja. Helyesebbnek vélem, ha az egy tőről eredő gon-

¹ Ugyanezt a koncepciót fejti ki a szerző részletesebben a Kállay-kormány „hinta-pótitkájának előzményeihez” c. tanulmányában. (Hadtörténelmi Közlemények, 1967. 2. sz.).

dolait csoportosítva ismerkedünk meg a munka lényegével, gondolatiságával.

Figyelemre méltó Pintér Intván fel-fogása a magyar társadalom kereszt-metszetről és a politikai csoportok ar-culatáról. Álláspontját a következőkép-pen lehet felvázolni.

A magyar uralkodó osztály egysége-sen háborús párti volt — mondja a szerző.²

A politikailag iskolázatlanabb töme-gek semleges álláspontot vallottak.

A Szociáldemokrata Párt a háború kezdetén határozottan haladó politikát folytatott, majd ahogy múlt a veszélye annak, hogy legalitását a kormány fel-számolja, mind megalkuvóbbá vált.

A Kisgazda Párt sem tiltakozott a Szovjetunió megtámadása ellen.

Az 1939-ben alakult Nemzeti Parasz-tpárt a helyes utat ugyan nem ismerte fel, de politikája végig aktív, háború-ellenes volt.

A KMP feladatát abban látja a szer-ző, hogy a németellenes erőket, ame-lyek minden párt soraiiban megtalál-hatók voltak, egységes fronttá ková-csolja. E politika realizálásaként érté-keli az 1941. húsvéti és karácsonyi Nép-szava-vitát, a Magyar Történelmi Em-lékbizottság létrejöttét és tevékenysé-gét, mint a korszak legjelentősebb ere-dményét. A tanulmány első fejezetét is ez a gondolat zárja.

Kiemeli a szerző, hogy a KMP he-lyes politikája eredményezte a német-ellenes polgári csoportok közeledését a párthoz, s általában a legális ellenzéki baloldali pártok sem idegenkedtek a kommunistákkal való együttműködés-től.

A Bárdossy-kormány bukását, mint a baloldali tömegek tiltakozásának és az uralkodó osztályon belüli torzsalko-dásnak „közös” eredményét értékeli.

A második fejezet indító képe a ha-talomra jutott Kállay-kormány bemu-tatása.

Részletesen foglalkozik a Horthy-ter-ror erősödésével, a Történelmi Emlék-bizottság felszámolásának folyamatával, a kommunista pártot ért megtorló in-tézkedések következményeivel.

Felméri, milyen súlyos csapást jelen-tett a nemzeti Hitler-ellenes erőkre a kommunista vezetők letartóztatása és

a Szociáldemokrata Párt jobboldalának árulása.

Ezután nagy teret szentel a háború hatásának ismertetésére, a politikai koncepcióban bekövetkezett változások értékelésére. Érzékelteti az országban végbemenő elégedetlenségi hullám nö-vekedését és a KMP ezt segítő tevé-kenységét.

A szerző szerint tehát 1942 telére ala-posan megváltozott a helyzet 1941 jú-niusához képest.

A könyv harmadik fejezete érde-kes párharc eseményeit követi nyo-mon. Egyik oldalon áll a kormány, amely folytatja rendszermentő politi-káját, másik oldalon a kommunista párt, amely a kormány politikája el-lenében az azonnali különbékét köve-telve harcol a náci, s most már Horthy-ellenes nemzeti erők tömörítéséért.

Pintér István kifejti, hogy a politi-kát változtató okok közül a legjelentő-sebb Sztálingrád és Voronyezs volt. Egé-szen konkrétan a következőkben látja ezek hatását a kormány kül- és bel-politikájára.

A kormány mind több energiát for-dított a „két vasat egyszerre a tűzben tartani” elv megvalósítására. Számítva arra, hogy a szövetségesek közötti el-lentétek fokozódnak, közeledtek az an-golszászokhoz. Különböző csatornákon keresztül felvették az érintkezést az an-gol reakciós körökkel. Mindemellett végsőkéig kiszolgálták a németeket, mert egy fronton, a szovjet fronton a vég-sőkéig készek voltak harcolni.

Tápot adott az általuk szított tűznek a balkáni partraszállás s az ezt szülő angol orientációs Kelet-Európa Chur-chill által megfogalmazott terve. At-nyúlva a negyedik és egyben utolsó fejezet ismertetésébe, ez a gondolat az olasz kiugrás idején még inkább erő-södött, hogy aztán 1943 decemberében végleg elhaljon. Az ezutáni politika egyenes következménye lett 1944. márci-us 19.

Belpolitikai téren a kormány tovább folytatta aktív kommunistaellenes po-litikáját, s a növekvő terror a baloldali legális ellenzéki pártok jobboldalára gyakorolt főleg nagy hatást. Legalitá-suk érdekében mind merevebb politi-kát folytattak a KMP-val szemben.

A szerző részletesen kitér azokra az okokra, melyek a párt vezetését a Béke-párt megalakítására bírták, s részletes elemzését adja az új párt munkájának.

² *Pintér István: Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968. 11. o.

A kiadvány befejező gondolatsora szomorú, de reális képet fest az 1944-es Magyarországról. Leírja, hogyan jutott csődbe végleg a Kállay-féle „nagy” kiugrási kísérlet, s hogy a kommunistáknak szinte az utolsó pillanatig a Szociáldemokrata és a Kisgazda Párt jobboldalával kellett gyözködni s ez erejük nagy részét lekötötte, elvonta a tényleges harcától.

A tanulmány koncepciója affelé hajlik, hogy az általa felvázolt társadalmi rend zárt rendszer, amelyben ugyanazok az erők hatnak a háború végén, mint a háború elején, csak változott súllyal és intenzitással. Szavuk nyomtatéka nem a társadalom belső törvényszerűségeinek hatására változik, hanem a zárt rendszerre kívülről súlyosodó nyomás eredményeként.

Véleményem szerint — a politikai élet alakulására aktívan ható külpolitikai események ellenére is — a rendszer politikai arculatát főleg a háború kezdetére már kialakult belső törvényszerűségek szabták meg.

Az ellenforradalmi rendszer uralomra jutását követően hihetetlenül gyorsan kidolgozta kül- és belpolitikai koncepcióját és ezen nyugvó katonapolitikáját.³ Mint tudjuk, politikájuk alfája és omegája a területrevízió és az anti-bolsevizmus volt. Ehhez a külpolitikai célhöz igazodott belpolitikájuk is. Horthyék szándéka egy konszolidált állam megteremtésére irányult. Ennek érdekében hajlandók voltak kiegyezni a szociáldemokratákkal, később a kisgazdákkal is. A kiegyezések legsúlyosabb következménye egy, a fasiszmus igazi arculatát takaró álparlamenti rendszer létrehozása lett. Az országra nehezedő súlyos gazdasági és szociális problémákért pedig Trianonra és a bolsevizmus „aknamunkájára” hárították a felelősséget. A legalitásukat féltő ellenzéki liberális pártok ehhez a politikához — sajtójuk és a Parlamenti Napló tanúságtétele szerint —, ha nem is aktív, de passzív segítséget nyújtottak.

Egyfajta látszategység tehát létrejött az országban. A csendben végbement szakadást más ok váltotta ki. Ez az ok a módszer kérdése volt. Az ellenforradalom időszakában — kivéve a szűken

vett fehérterrort — két lényegében egyező, de módszereiben különböző politikai csoport váltogatta egymást. Az egyik a Bethlen—Teleki-féle csoport a körültekintőbb, módszereiben disztintíváltabb, szélesebb külpolitikai horizonttal rendelkező politikát folytatta, a másik, a Gömbös-csoport, amely a brutálisabb, egyoldalúan németbarát politika híve volt.

Felfogásuk abban megegyezett, hogy a bolsevizmus elleni és a revíziós igényű háborúk elkerülhetetlenek. Telekiék azonban a végső összecsapást időben későbbre várták s nem volt szándékuk egyértelműen elkötelezni magukat a németek mellett. Gömbös és elvbarátai a háború időpontjának meghatározását hallgatólagosan a szövetségesre bízta és céljuknak a totális készenlét elérését tartották. Talán azt az állítást is meg lehetne kockáztatni, hogy a Teleki—Bethlen-féle csoportosulás „magyarabb” politikát akart folytatni. Természetesen osztálykorlátaikat figyelembe véve ez azt jelenti, hogy imperialista céljaik elérésében nem kívántak a németek csatlósi lenni, mert annyira voltak képzett politikusok, hogy világosan lássák: a fizetendő ár nagyobb lesz, mint az adomány értéke. Azonban a törvények, amelyeket bábáskodásukkal hozott meg a „T. Ház”, fasiszta, háborút előkészítő törvények voltak. S ezek érvényesülését nem gátolni szándékozták, hanem ható idejüket lassítani. Ezt azonban megoldani nem lehetett. Egy olyan államban, amelynek szerkezetét a bürokrácia szabályai határozzák meg, amelynek mechanizmusa fasiszta jellegű, ahol a kettős elidegenedés a maga teljességében érvényesül, a létrehozó erő már nem gazdája, hanem szolgája az általa létrehozott gépezetnek.

Teleki és csoportja ezt nem ismerte és nem is ismerhette fel. Politikájukra — s ez főleg Kállayra érvényes — jellemző az általuk létrehozott szituációból való reménytelen menekülési vágy, amelynek mozgatórugója a hatalomátmentés gondolata volt. E törekvés megvalósítását illetően talált partnerre a Szociáldemokrata és a Kisgazda Párt vezető apparátusának jobbszárnyában — amely szilárdan kezében tartotta a párt irányítását és a kormány segítségével sikerrel verte vissza pártja baloldálnak próbálkozásait —, amelynek vezetői túlnyomó részt kispolgárok, mun-

³ Lásd Horthy Miklós titkos iratai (Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1962.) c. kötet idevágó dokumentumait, különös tekintettel a 7-es, 8-as, 13-as és 14/a számú iratokra.

kásarisztokraták, tehát kommunistaellenes erők voltak. A szerző által megfogalmazott erőltetett ellenvetések számukra az utolsó szalmaszálát jelentették.

Emellett azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e politikának voltak látszateredményei. Gondolok itt a nyíltan németbarát Werth leváltására és arra, hogy az angolok Budapestet 1944-ig ténylegesen nem bombázták.

Ezek a szemfényvesztő „eredmények” csak hozzájárultak ahhoz, hogy Magyarországon az angolbarát államférfiaknak széles körben hitele legyen.

Tagadhatatlan, hogy a tisztázatlan arcvonalak, az alaptalan remények megsztották az ellenállásra alkalmas erőket. Ha a kormány néhány tagjának erőltetett ellenvetése nem jelentett volna alternatívát a polgári legális pártok felé, akkor — s ezt 1944 augusztusa bizonyítja legékebben — e pártok baloldala súlyosabb tényezőként, időben létrehozhatta volna a kommunisták által meghirdetett nemzeti egységet.

Az említett belső törvényszerűségek szabták meg a katonapolitika alakulását is.

Nem titok, hogy a kommunista párt ezen a téren is súlyos nehézségekkel küzdött. A hadsereg erejét adó tömegek passzivitásról tettek tanúbizonyságot, s ezt kellett volna megtörnie a pártnak. Ehhez azonban szélesebb tömegbázissal kellett volna rendelkeznie.

A hadsereg tisztí rétegének egy jelentős csoportja — századosok, őrnagyok, alezredek⁴ —, akik előrehaladásukat egy esetleges háborúban biztosítva látták, nyíltan nyilasszimpatizánsok lettek és a háború féltetlen híveivé váltak. Ezt a tendenciát elősegítette a nyugati demokráciák szerencsétlen — de részben érthető — magyarellenes politikája is.⁵

A Szovjetunió elleni rablótámadás idejére — a Gömbös—Imrédy politikai

vonal törekvéseinek eredményeként és a németek szédületes diplomáciai-katonai sikereinek hatására — Magyarországon a háborús párté volt a döntő szó. Igaz ugyan, hogy a Legfelső Honvédelmi Tanács első értekezlete a hadüzenet ellen döntött, de Werth és társainak követelése és helyzetjelentése eredményeként Magyarország háborúba lépett.

A kommunistaellenesség eszméjétől áthatott politikusoknak ez a döntés természetesen nem esett nehezebbre.

A hadüzenet kérdésénél érdemes egy pillanatra elidőzni. Az egészséges állásfoglalást — mint ezt a szerző is helyesen kiemeli — akadályozta a kormány egy csoportjának attól való féltelme, hogy esetleg háborúra kerül sor az Amerikai Egyesült Államokkal és Angliával.

Emellett az uralkodó osztályon belül több csoportot is megkülönböztethetünk, amelyeknek a háborúhoz való viszonya — eltérő érdekeik következtében — különböző volt.

Ez a probléma sokkal szélesebb skálájú annál, hogy akárcsak a kontúrjait is vázolni lehetne néhány vonallal. Mindenesetre két kérdésre megkönnyíti a választást. Az egyik adalék ahhoz, hogy a hintapolitika — „adok Hitlernek úgy, hogy nekem is maradjon” — elve nem annyira a háborús események függvénye, mint az uralkodó osztály vezetőinek kísérlete osztályuk és a velük kapcsolatban álló polgári rétegek egységének fenntartása a politika viharában. A másik közelebb visz bennünket ahhoz, hogy megértsük a katonai vezetésben megnyilvánult bizonytalanságot, amely a fejtelten vezetés, a sok bukott kísérlet magyarázatát is adhatja.

Más kérdés volt a magyar társadalom legnagyobb és legdöntőbb hányadának — a munkásságnak és parasztságnak — állásfoglalása.

A szerző helyesen vázolja fel a magyar nép hozzáállását a háborúhoz.⁶ A kommunisták feladata éppen a passzivitás feloldásában rejlett. Meg kellett találniuk az új helyzetben a harc megfelelő formáit.

Pintér István behatóan foglalkozik ezzel a kérdéscsoporttal is. Bemutatja, hogy a párt milyen módszerekkel próbálkozott a háború különböző periódusaiban. Az eredmények és kudarcok

⁶ Pintér István: i. m. 12. o.

⁴ Kádár Gyula visszaemlékezése. — HIL. Kéziratok és tanulmányok gyűjteménye 2556.

⁵ HIL. HM. A békeelőkészítő csoport és a párizsi békekonferencián részt vevő bizottság iratai 1945. T/A/10. — Arról van szó, hogy magyar katonatiszteket a német hadsereg szívesen látott évs csapatokhoz. A technika fejlettségére fogékony fiatal tisztek, főleg a magyar hadsereg felszerelésére gondolva, lenyűgözve és korlátlan német imádatlaltal telítve tértek vissza Magyarországra. Ugyanakkor Franciaország maximum két tiszteket fogadott évenként.

pontos elemzését kapjuk. Talán egy árnyalatnyi kiegészítéssel járulhatnék a kép teljesebbé tételéhez.

A Szombathelyi által megfogalmazott koncepció — fal mellett a németekkel⁷ — helyel-közzel való érvényesülése⁸ megzavarta az embereket. Mint ezt már jeleztem, véleményem szerint azt a benyomást keltette az emberek java részében, hogy a hadsereg kész harcolni a „magyar érdekekért”, de minden elhangzott politikai szólám ellenére nem lesz tevékeny részese a világháborúnak.

A tömegekben végbemenő tudatosodási folyamat lassú volt és csak a német megszállás után realizálódott.

A szerző szerint ehhez az úthoz nagymértékben, sőt döntően hozzájárult a háború menetében bekövetkezett változások sora. Ezt a nézetet nem tagadva, egy dologra szeretném felhívni a figyelmet: a horthysta propagandagépezet — saját osztályérdekeit tekintve — jól működött. Eredményességét főleg abban lehet lemérni, hogy a tömegmegmozdulások és a háború eseményei között nem volt meg a szinkronitás.

Milyen következtetéseket lehet ebből levonni?

A tapasztalatok szerint azt, hogy a háború az országot érő fokozatos megterhelések ellenére sem érezte szörnyű hatását. Ebből eredően a kommunisták feladata kétszeresen nehéz volt. Először is a permanens megtorlások következtében a párt számban kicsiny volt, másodszer egy fásult közvélemény állt vele szemben.

Visszatekintve erre az időszakra, az a nézetem, hogy az ország sorsa döntően a legális pártok állásfoglalásától függött. Az akcióegység megteremtéséhez az ő hozzájárulásuk és az általuk mozgósítható bázis kellett. Ez az időpont 1944 elején következett be. Az 1943 decemberi teheráni találkozók döntései ugyanis akkor érték el különböző csatornákon keresztül az országot; világhosszá vált a Szociáldemokrata és a Kis-

gazda Párt előtt a helyzet; rádöbbenetek, hogy az általuk favorizált horthysta politikusok végleg csödbe vezették az országot. Az angol megszálláshoz fűződő remények füstbe mentek, a balkáni partraszállás gondolatát felváltotta a későbbi második front végleges terve. A pártok vezetői kénytelenek voltak elismerni, hogy számukra az egyetlen reális tényező most már csak a kommunista párt, s rajta keresztül a Szovjetunió. Igaz, eddig is folytak tárgyalások a kommunisták és a baloldali legális ellenzéki pártok között, ezek azonban 1943 decembere után léptek jelentősebb stádiumba. E pártok osztálykorlátait mi sem mutatja jobban, hogy egyértelmű választ 1944. március 19 után adtak, miután már nem politikai legalitásuk, hanem fizikai létük forgott veszélyben. A magyar politikai élet korrupciósága, manipuláltsága, indiszkrét ügyvezetése eredményeként ugyanis a német elhárítás jobban ismerte a magyar diplomácia erőtlén lépéseit, mint a felelős magyar kormány.⁹

Ezután állt be a magyar politikai életében döntő változás.

Szerintem a „hintapolitika” alapelve a Bethlen—Teleki-csoport minden vezető politikusának kelléktárában döntő tényező volt.

Kállay azt az óvatos, de mégis észszerűtlen tekingető politikát folytatta, mint Teleki. Ennek eredménye 1944. március 19 lett.

Összefoglalva: Pintér István könyve a korszak lényegét leginkább helyesen visszaadó művek közé tartozik. Sok tekintetben több ez a munka, mint a korszakkal foglalkozó tanulmányok bármelyike is. Nem ártott volna viszont élesebb vonásokkal rámutatni a kormányok ravasz és egységbontó politikájának lényegére, a kommunista párt gyengésének okaira.

Kár, hogy a szerző nem használta mint fogalmat és kategóriát a katonapolitikát. Ennek következtében kül-, bel- és katonapolitikai koncepciója közötti összefüggések és különbségek nincsenek keletlenül megvilágítva.

Kiss Sándor

⁷ Kádár Gyula visszaemlékezése. HIL...

⁸ A háború kezdetén az arcvonalra küldött Kárpát-csoport létszáma kb. 30 000 fő. (Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1961. 35 o. Összetételére lásd: HIL, HM. A békeelőkészítő csoport és a párizsi békekonferencián részt vevő bizottság iratai. 1945. T/A/4. Szombathelyi vallomása).

⁹ Lásd Ránki György: A Wilhelmstrasse és Magyarország című dokumentum kötet idevágó iratait. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1968.